

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ»

Київ 2015

Вступ

Цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

Навчальна дисципліна «Цивільний захист» є логічним спадкоємцем дисципліни «Цивільна оборона» і належить до професійно-практичного циклу дисциплін та стосується вирішення питань захисту населення і території України від надзвичайних ситуацій (НС) та їх наслідків.

Предметом навчальної дисципліни «Цивільний захист» є набуття здатності орієнтуватися в основних методах і системах забезпечення техногенної безпеки, обґрунтовано вибирати відомі пристрої, системи та методи захисту людини і природного середовища від небезпек; вміння оцінювати сталість функціонування об'єкту господарювання в умовах надзвичайних ситуацій та обґрунтовувати заходи щодо її підвищення; вміння обґрунтувати та забезпечувати виконання комплексу робіт на об'єкті з попередження виникнення надзвичайних ситуацій, локалізації та ліквідації їх наслідків.

Освоївши матеріал навчальної дисципліни «Цивільний захист» спеціалісти, магістри у відповідних напрямках підготовки, повинні бути здатними вирішувати професійні завдання з урахуванням вимог ЦЗ та володіти головними професійними компетенціями для забезпечення реалізації вказаних завдань.

Кодекс цивільного захисту України, введений в дію 01.07.2013, забезпечує функціонування цілісної системи цивільного захисту в Україні із врахуванням кращого світового досвіду. Правові норми у цій сфері до цього часу регулювали близько 10 законів України, при цьому деякі з них втратили свою актуальність та потребували скасування.

Одне з найголовніших досягнень даного нормативно-правового акту є впровадження заходів для зменшення наглядових та контрольних функцій у сфері техногенної та пожежної безпеки. Повністю скасовується процедура отримання дозволів органів пожежної безпеки на початок робіт, встановлюється виключно судовий порядок зупинення роботи суб'єктів господарювання і лише за наявності порушень, що створюють загрозу життю або здоров'ю людей. Це в свою чергу дозволить суттєво полегшити умови ведення бізнесу в Україні.

ЛЕКЦІЯ 1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Поняття «Цивільна оборона» та «Цивільний захист».

Україна в площині законодавства зробила у 2008 р. кроки, які можна вважати як спробу інтегруватися в міжнародні структури. Цивільна оборона, як від особливої діяльності під час війни, був замінений терміном «цивільний захист»

Щодо використання термінів «цивільна оборона» і «цивільний захист» у міжнародному праві, зарубіжних країнах та українському законодавстві:

– «цивільна оборона» є визначальним терміном, який був запропонований для використання ще у ХХ ст., а термін «цивільний захист» є похідним у наслідок зменшення глобальної воєнної небезпеки в світі наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. і зростання кількості й складності надзвичайних ситуацій у мирний час;

– термін «цивільний захист» не має однозначного трактування в державній і світовій юриспруденції, що створює умови для розмиття його змісту;

– на початку ХХ ст. створена і функціонує на правах міждержавної організації (1972 р.) Міжнародна організація цивільної оборони (International Civil Defence Organisation, ICDO), до складу якої входять десятки країн світу;

– започаткована тенденція щодо знаходження підстав і умов для об'єднання «цивільної оборони» і «цивільного захисту»;

– у літературних джерелах існують різні визначення для «цивільної оборони» і «цивільного захисту», враховуючи наявність змістовної схожості;

– цивільна оборона, як складова оборони держави, починається, як свідчить світовий досвід, у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну;

– цивільний захист реалізується протягом всього часу існування України;

Етапи розвитку цивільної оборони і цивільного захисту

Виникнення цивільної оборони, як системи, відбулося у 1931 р. З ініціативи декількох держав французький генерал медичної служби Жорж Сен-Поль заснував у Парижу «Асоціацію Женевських зон» – «зон безпеки» для створення за допомогою двосторонніх і багатосторонніх угод локальних зон безпеки у всіх країнах. Згодом Асоціація була перетворена в Міжнародну організацію цивільної оборони (International Civil Defence Organisation, ICDO). У 1972 р. ICDO одержала статус міждержавної організації.

Цивільна оборона (ЦО) у міжнародному гуманітарному праві (МГП) розглядається як комплекс мір, що приймаються в межах МГП з метою обмежити збитки і страждання, заподіяні цивільному населенню внаслідок драматичного розвитку методів і засобів ведення війни. Вона вписується в загальну систему мер обережності, які визначаються в Додатковому протоколі I 1977 р. до Женевських Конвенцій 1949 р. щодо захисту цивільного населення від наслідків війни. Уже в четвертій Женевській Конвенції про захист цивільного населення під час війни зустрічаються положення, відповідно до яких організаціям цивільної оборони та їх персоналу надається – так само, як і

Червоному Хресту й Червоному Півмісяцю, – право продовжувати свою діяльність на окупованих територіях. Протокол I розвиває положення, що стосуються цивільної оборони. Він забезпечує захист, яким користуються ці організації й їхній персонал при виконанні завдань цивільної оборони, поширюючи її дію на всі ситуації міжнародного збройного конфлікту, і передбачає відмітний знак для впізнавання цивільної оборони.

Цивільний захист існує в багатьох країнах світу: США, Німеччині, Великій Британії, Франції, Ізраїлю і т.д. ЦЗ є важливою складовою діяльності воєнно-політичного блоку НАТО.

Цивільний захист – це важлива складова загальнодержавних оборонних заходів будь-якої держави, що проводяться в мирний та воєнний часи. Вони спрямовані на вирішення трьох основних завдань: захист населення від уражаючих факторів, які викликаються стихійними лихами, техногенними аваріями (катастрофами), а також від дії сучасних засобів ураження в ході воєнних конфліктів; забезпечення стійкої роботи (живучість) економіки в надзвичайних ситуаціях; проведення рятувальних і невідкладних аварійних робіт з метою ліквідації викликаних ними наслідків.

Закінчення періоду «холодної війни» внаслідок розпаду світової системи соціалістичної співдружності не стало основою для зникнення загрози війн та побудови мирної системи співіснування в світі. Більш того, нова епоха співіснування стала менш передбачуваною, ніж це було в період протистояння двох протиборчих систем, що мали на озброєнні міцну ядерну зброю. З 1990 р. у війнах загинуло майже 4 млн. людей, 90 % з них – некомбатанти.

Разом з тим, світове співтовариство зштовхується з новими загрозами, що мають більш диверсифікований, і менше передбачуваний характер: тероризм, розповсюдження зброї масового ураження, регіональна нестабільність, фіаско державності, організована злочинність, залежність від енергетичних і продуктивних ресурсів і т.п. Ні одна з цих загроз, на відмінність від явної, масованої загрози часів «холодної війни», не має безпосередньо воєнного характеру і не піддається ліквідації суто військовими засобами. Однак, наслідком відбуття кожної із загроз може стати загибель великої кількості населення планети.

У цих умовах значимість системи цивільного захисту зростає і вимагає знаходження її в постійній готовності до дій за призначенням.

При цьому, існуючий рівень розвитку цивілізації поряд із значними можливостями (із тим або іншим успіхом) протидіяти багатьом традиційним небезпекам і загрозам природного й соціального характеру, не завжди забезпечує спроможність своєчасно й ефективно реагувати на високі темпи розвитку техногенної сфери, посилення соціальних протиріч, зростання споживання й залежності від техногенної інфраструктури, що, у свою чергу, стає причинами аварій і катастроф, найчастіше порівнянними за наслідками з природними катаклізмами й локальними війнами.

У таких умовах необхідним стало застосування системного підходу, який передбачає врахування зв'язків і взаємозв'язків явищ і процесів, вжиття дієвих заходів одночасно по низці існуючих проблемних ситуацій і проблем. Це стало

однією з передумов створення в світі єдиних державних систем попередження й ліквідації надзвичайних ситуацій.

Ця тенденція притаманна також і Україні, у наслідок чого була створена Державна Служба України з надзвичайних ситуацій. У зв'язку з цим був прийнятий і Закон України «**Про правові засади цивільного захисту**» (2004 р.).

Закон визначав правові та організаційні засади у сфері цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного, природного та військового характеру, повноваження органів виконавчої влади та інших органів управління, порядок створення і застосування сил, їх комплектування, проходження служби, а також гарантії соціального і правового захисту особового складу органів та підрозділів цивільного захисту».

При цьому під **цивільним захистом** розуміється «система організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідемічних та інших заходів, які здійснюються центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підпорядкованими їм силами і засобами, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, добровільними рятувальними формуваннями, що забезпечують виконання цих заходів з метою запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, які загрожують життю та здоров'ю людей, завдають матеріальних збитків у мирний час і в особливий період».

Особливий період - період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Відповідно до Положення про Цивільну оборону, Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року і Додаткових Протоколів від 8 червня 1977 року громадяни країни мають право на захист свого життя і здоров'я від наслідків катастроф, стихійних лих і можуть вимагати від уряду країни, інших органів державної виконавчої влади гарантій щодо забезпечення його реалізації.

Держава як гарант цього права утворює систему органів управління, сил і заходів, способів і дій, об'єднаних і визначених як Цивільний захист України.

Для вирішення цих завдань створена Постійна урядова комісія з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій.

Для оперативного реагування на надзвичайні ситуації або їх загрозу відповідно до наказу Міністерства надзвичайних ситуацій України діє оперативна мобільна група (ОМГ).

Цивільний захист зарубіжних країн. Міжнародне співробітництво у сфері цивільного захисту

Законодавством України передбачене співробітництво з іншими державами у сфері ЦЗ з питань обміну досвідом роботи, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, створення й оснащення сил ЦЗ, спільних дій у випадку транскордонних НС.

Аналіз висновків і практичної діяльності різноманітних органів ЦЗ зарубіжних країн свідчить про перспективність висновку “щодо подвійного призначення” ЦЗ, тобто про захист населення в надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу.

В Україні як незалежній суверенній державі створена своя система ЦЗ.

Проведено додаткові наукові дослідження з оцінки небезпеки для життєдіяльності населення можливих техногенних і природних катастроф на території України й суміжних з нею держав.

Від техногенних аварій, катастроф, стихійних лих у світі в середньому держави втрачають від 2 до 4% національного валового продукту. Все це обумовлює необхідність тісної міжнародної взаємодії з питань захисту населення в НС.

У країнах ЄС та США система ЦЗ давно склалася, функціонує й координується Головним комітетом НАТО по розробці планів ЦЗ в надзвичайних ситуаціях. У його склад входять 8 комітетів: планування людських і матеріальних ресурсів, промислових ресурсів та ін.

Представники країн блоку проходять підготовку і широко залучаються для ліквідації НС, навчань, симпозіумів тощо.

Організаційна структура ЦЗ НАТО здебільшого однакова. Загальне керівництво діяльністю ЦЗ виведене на визначені міністерства. Організація систем керування ЦЗ передбачає розподіл території країн на округи, підокруги, зони і райони ЦЗ.

У США – 10 округів (від 4 до 8 штатів в одному), Канаді – за кількістю провінцій, ФРН – за кількістю земель, Великобританії – 10 округів, 17 підокругів, 3 зони і 8 районів ЦЗ.

Найбільші системи ЦЗ створені у Фінляндії, Швеції, Норвегії, Данії, Ізраїлі. У цих країнах добре налагоджене навчання персоналу і населення, виділяються значні асигнування й засоби.

Усебічне міжнародне співробітництво, що намітилося, виявилось в створенні багатьох міжнародних органів для взаємодії систем ЦЗ європейських держав для ліквідації наслідків глобальних надзвичайних ситуацій.

Вирішуючи проблеми захисту населення України, необхідно враховувати транскордонні катастрофи, наслідки яких поширюються на декілька держав. Транскордонні надзвичайні ситуації можуть створювати підприємства, АЕС, хімічні та інші об'єкти, розміщені в прикордонних з Україною районах Росії, Білорусі, Молдови, Румунії, Польщі й інших державах. У разі можливих там аварій і катастроф імовірно їх наслідки й ушкодження території України.

З іншого боку, аварії на деяких об'єктах України (АЕС, хімічних об'єктах) можуть мати наслідки на території суміжних із нею держав.

Підготовка сил і засобів ЦЗ для дії під час НС – необхідна умова безпеки населення.

Відповідно до закону співробітництво з іншими державами у сфері ЦЗ здійснює Президент і Кабінет Міністрів України. Прийнято рішення про участь України в Міжнародній організації ЦЗ й в операціях європейських держав у питаннях надання допомоги в разі стихійних лих.

У сфері розвитку міжнародного співробітництва Україна віддає перевагу реалізації заходів, передбачених програмою “Партнерство заради миру” в розрізі запобігання катастроф, зменшення їх наслідків, реагування і створення можливостей для участі в пошуково-рятувальних і гуманітарних операціях за межами країни.

ДСНС України вважає за доцільне продовжити взаємодію в межах “Чотиристороннього комітету ООН з міжнародного співробітництва по Чорнобилію”. Для інтеграції України в загальноєвропейські структури особливе значення має співробітництво в межах програм Ради Європи, Європейської Комісії, Центральноевропейської ініціативи. Значні можливості відкриваються перед ДСНС завдяки підписанню Президентом Указу “Про приєднання України до Частково відкритої угоди Ради Європи”. Невід’ємною часткою співробітництва з ЧВУ РЄ стало створення під егідою ДСНС України Європейського центру техногенної безпеки ТЕ8ЕС у Києві.

Завдання цивільного захисту:

1. Попередження населення про виникнення надзвичайних ситуацій техногенного походження й вживання заходів щодо зменшення збитків у разі аварій, катастроф, значних пожеж і стихійних лих.

2. Оповіщення населення о ході ліквідації наслідків НС, постійне його інформування про обстановку, що складається.

Для виконання цього завдання створена автоматизована система оповіщення та інформаційного забезпечення на базі загальнодержавної мережі зв'язку та радіомовлення, яка поділяється на державну та регіональну.

3. Захист населення від наслідків стихійних лих.

З метою виконання цього завдання здійснюється комплекс заходів, що забезпечують укриття населення в захисних спорудах, його евакуацію, медичний, радіаційний захист, а також захист від біологічних засобів ураження.

Підставою для практичного здійснення заходів евакуації є показники стану довкілля в разі НС і відповідне рішення комісії ТЕБ та НС.

Штаби ЦЗ беруть участь у плануванні евакозаходів і всебічно сприяють підготовці евакоорганів до їх роботи.

4. Організація та проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у зонах надзвичайних ситуацій та осередках ураження.

Це завдання полягає у виконанні заходів, передбачених чинним законодавством з питань ліквідації наслідків НС, а також:

- розвідуванні осередків ураження й визначенні меж цих осередків;
- проведенні робіт, пов'язаних із пошуком і порятунком людей;
- наданні допомоги потерпілим;
- евакуації населення з осередків масових уражень;
- забезпеченні громадського порядку в зонах аварій, катастроф;
- здійсненні заходів життєзабезпечення населення;

- здійсненні санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів тощо.

5. *Створення систем аналізу, прогнозування, керування, оповіщення і зв'язку, спостереження та контролю за радіоактивним, хімічним і бактеріологічним зараженням, підтримка їх у готовності для стійкого функціонування в умовах НС мирного і воєнного часу.*

Організатором діяльності цих систем є Державна Служба України з питань НС, основними виконавцями – Держкомгідромет, Міністерство охорони здоров'я та інші центральні органи державної виконавчої влади, а також підприємства, установи та організації, що входять у сферу його управління.

Спеціальні підрозділи названих центральних органів державної виконавчої влади цілодобово у встановлені терміни інформують штаб ЦЗ України про стан навколишнього природного середовища, подають відомості щодо прогнозів на найближчий час. Про загрозові явища штаб ЦЗ інформує негайно.

6. *Організація життєзабезпечення населення під час аварій, катастроф, стихійних лих.*

Завдання передбачає заходи, що здійснюються центральними та місцевими органами державної влади, адміністраціями областей, міст, районів, установ і організацій завчасно, а також у разі виникнення НС з метою створення умов для виживання населення, що може виявитися або виявилось в осередках ураження.

Заходами життєзабезпечення населення, спрямованими на задоволення мінімальних потреб громадян, що постраждали від наслідків НС, надання їм побутових послуг і реалізацію соціальних гарантій на час проведення рятувальних та інших невідкладних робіт, є:

- ◆ тимчасове розселення громадян у безпечні місця;
- ◆ організація харчування населення в зонах НС;
- ◆ організація забезпечення потерпілого населення одягом, взуттям і товарами першої необхідності;
- ◆ забезпечення медичного обслуговування і санітарно-епідемічного нагляду в місцях тимчасового розселення.

7. *Підготовка і перепідготовка осіб керівного складу ЦЗ, її органів управління і сил, навчання населення вміння застосовувати засоби індивідуального захисту (ЗІЗ) і діяти в умовах НС.* Населення проходить підготовку за групами:

- учні середніх шкіл – за програмами під керівництвом учителів;
- студенти – за спеціальними програмами.

Особи, не зайняті у сфері виробництва та обслуговування, навчаються вміння застосовувати засоби індивідуального захисту і діяти в умовах НС за допомогою пам'яток і засобів масової інформації, а також під час загальнодержавного навчання з ЦЗ, яке проводиться за рішенням уряду України.

ЛЕКЦІЯ 2. ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Під час НС потенційні небезпеки для життя і здоров'я людей проявляються більшою мірою, з більшою ймовірністю негативних наслідків.

Загрози життєдіяльності під час НС поділяються на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні загрози пов'язані з безпекою життєдіяльності населення і держави у разі розв'язання сучасної війни або локальних збройних конфліктів, виникнення глобальних екологічних катастроф. Внутрішні – з НС техногенного і природного характеру або спровоковані терористичними діями.

На межі третього тисячоліття людство досягло високого наукового, технічного і виробничого рівнів, що створило умови для великої концентрації радіаційно-, хімічно- та вибухопожежонебезпечних підприємств, підвищило ймовірність виникнення техногенних НС. Значні збитки для людей спричиняють також стихійні лиха. Наслідки НС можуть бути значно зменшені, якщо своєчасно вжити належних заходів щодо попередження і реагування на НС.

Кожен громадянин відповідно до Конституції України має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха, застосування зброї, а також на вимогу гарантованого забезпечення реалізації цього права від органів виконавчої влади, керівників підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності і підпорядкування. Держава як гарант цього права створює і розвиває Єдину державну систему цивільного захисту.

2.1. Правові та організаційні основи і принципи цивільного захисту

Вирішення проблем природно-техногенної безпеки України забезпечує проведення на державному рівні таких заходів:

1. Здійснення управління техногенними ризиками, що забезпечить стале, гарантоване зменшення кількості та наслідків НС техногенного і природного характеру.

2. Створення цілісної міжвідомчої системи моніторингу і налагодження державної служби прогнозування та попередження природних і техногенних НС.

3. Створення загальнодержавного реєстру потенційно небезпечних об'єктів і територій та механізмів їх моніторингу.

4. Підвищення ефективності роботи органів державного нагляду за станом і функціонуванням потенційно небезпечних виробництв.

Засобом розв'язання проблеми захисту від техногенних і природних НС є створення в Україні Єдиної державної системи ЦЗ населення і територій, основне завдання якої – запобігати та реагувати на НС.

Запобігання виникненню НС передбачає підготовку та реалізацію заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінювання ступенів ризику, завчасне реагування на події, що становлять загрозу виникнення НС для запобігання лиху або пом'якшення його можливих наслідків.

Реагування на НС – це скоординовані дії підрозділів Єдиної державної системи цивільного захисту щодо реалізації планів локалізації та ліквідації аварій (катастроф) для усунення загрози життю та здоров'ю людей, надання невідкладної допомоги потерпілим.

Цивільний захист здійснюється за такими принципами:

- гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності;
- комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту;
- пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;
- максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
- централізації управління, єдиноначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;
- гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, встановлених законом;
- добровільності – у разі залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для їхнього життя і здоров'я;
- відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;
- виправданого ризику та відповідальності керівників сил цивільного захисту за забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

2.2. ЄДИНА ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Єдина державна система ЦЗ (ЄСЦЗ) населення і територій створена для реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення безпеки та захисту населення і територій, матеріальних і культурних цінностей, довкілля від негативних наслідків НС у мирний час та особливий період, подолання наслідків НС.

Головні завдання ЄСЦЗ:

- прогнозування та оцінювання соціально-економічних наслідків НС;
- розробка та здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню НС;
- створення, збереження і раціональне використання матеріальних ресурсів, необхідних для запобігання НС;
- оповіщення населення про загрозу та виникнення НС, своєчасне інформування про обстановку і вжиті заходи;
- організація захисту населення і територій у разі виникнення НС;
- проведення рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків НС та організація життєзабезпечення постраждалого населення;
- здійснення нагляду і контролю у сфері цивільного захисту;
- надання оперативної допомоги населенню в разі виникнення несприятливих побутових або нестандартних ситуацій;
- навчання населення способам захисту в разі виникнення НС та побутових нестандартних ситуацій;
- міжнародне співробітництво у сфері цивільного захисту.

Структура ЄСЦЗ. До єдиної системи цивільного захисту входять територіальні і функціональні підсистеми (рис. 2.1). Територіальні підсистеми створюються в Автономній Республіці Крим (АРК), областях, містах Києві та Севастополі, функціональні – в міністерствах і відомствах.

Кожна підсистема має чотири рівні: загальнодержавний, регіональний, місцевий та об'єктовий).

До складу підсистеми належать:

- органи управління ЄСЦЗ;
- сили і засоби;
- резерви матеріальних та фінансових ресурсів;
- системи зв'язку, оповіщення та інформаційного забезпечення.

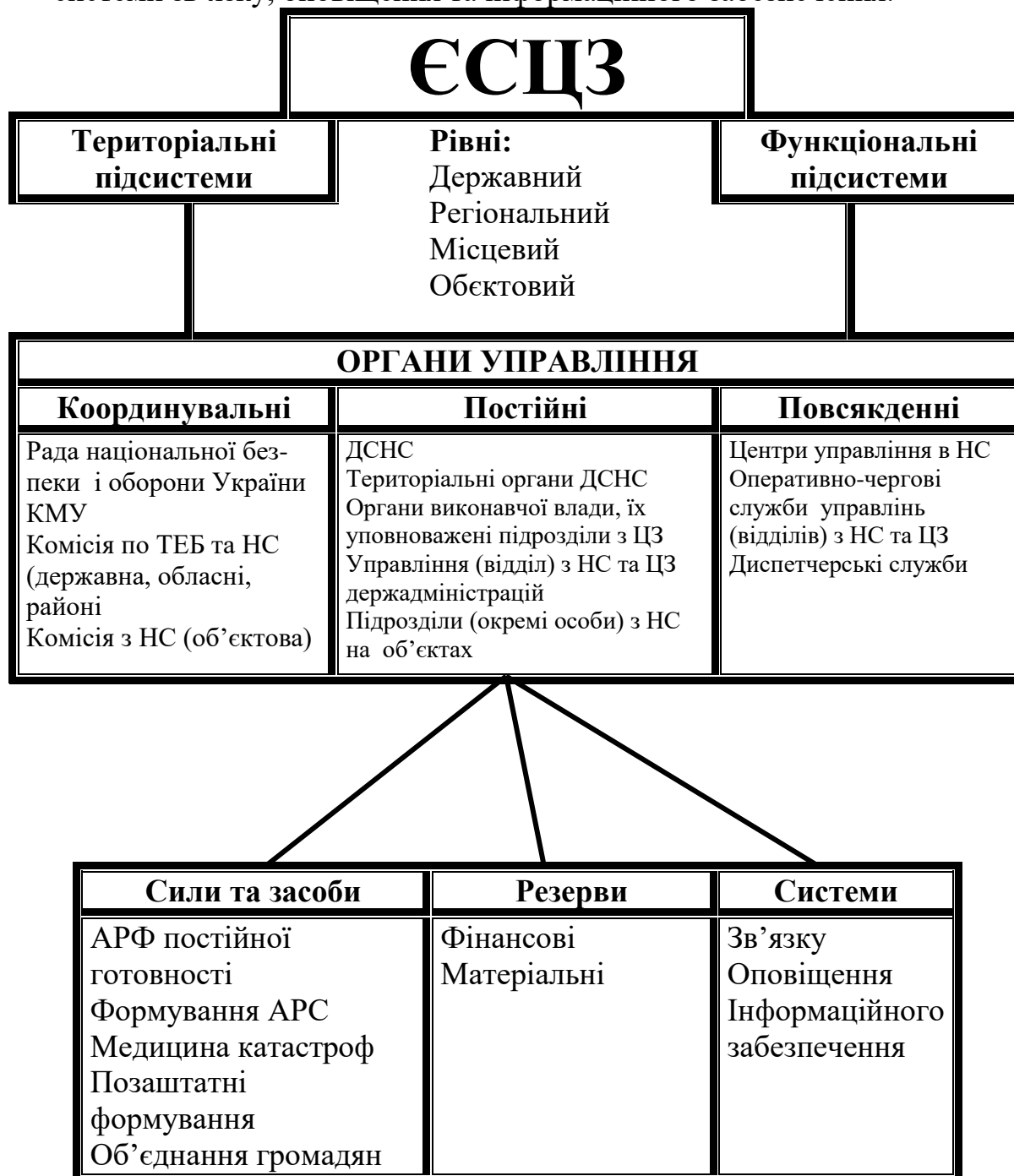

Рис. 2.1. Структура Єдиної державної системи цивільного захисту

Органи управління цивільним захистом та їх функції

Загальне керівництво ЄСЦЗ здійснює Кабінет міністрів України. Начальником ЦЗ України є Прем'єр-міністр України.

Безпосереднє керівництво діяльністю ЄСЦЗ покладається на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань ЦЗ – *Державна служба з питань надзвичайних ситуацій* (ДСНС). Керівник цього органу є заступником начальника ЦЗ України.

ДСНС є спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань цивільного захисту:

- забезпечує реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту;
- контролює організацію здійснення заходів щодо захисту населення і територій від НС усіма органами виконавчої влади, підприємствами, організаціями та установами незалежно від форми власності;
- перевіряє наявність і готовність до використання засобів індивідуального та колективного захисту, майна ЦЗ, їх утримання та облік;
- забезпечує нагляд за дотриманням вимог стандартів, нормативів і правил у сфері цивільного захисту;
- з'ясовує причини виникнення НС, невиконання заходів із запобігання цим ситуаціям;
- здійснює нормативне регулювання у сфері цивільного захисту, зокрема з питань техногенної та пожежної безпеки;
- здійснює інші заходи, передбачені законом.

Міністерство з надзвичайних ситуацій здійснює свої повноваження через територіальні органи відповідно до адміністративно-територіального поділу, до районів включно.

У складі ДСНС діють:

- урядовий орган державного нагляду у сфері ЦЗ;
- органи оперативного реагування на НС у сфері ЦЗ;
- органи мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи та інших НС.

Урядовий орган державного нагляду у сфері ЦЗ. До складу цього органу входять:

- підрозділи державного нагляду у сфері техногенної безпеки;
- підрозділи державного нагляду у сфері пожежної безпеки;
- територіальні та місцеві органи державного нагляду у сфері ЦЗ.

Керівник урядового органу державного нагляду у сфері ЦЗ одночасно є головним державним інспектором України з нагляду у сфері ЦЗ.

Територіальні та місцеві органи державного нагляду у сфері ЦЗ підпорядковані урядовому органу державного нагляду, очолюють їх головні державні інспектори з нагляду у сфері ЦЗ – заступники керівників територіальних та місцевих органів управління ДСНС.

Органи оперативного реагування на НС у сфері ЦЗ. До органів оперативного реагування на НС у сфері ЦЗ входять:

- органи управління, сили і засоби оперативного реагування на НС у складі ДСНС;

– органи управління, сили і засоби ЦЗ в АРК, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, та районах у містах.

На органи управління органів оперативного реагування на НС покладається:

– забезпечення готовності сил і засобів, призначених для реагування на НС;

– здійснення заходів з реагування на НС, ліквідації їх наслідків;

– управління підпорядкованими силами ЦЗ;

– координація дій органів управління, сил і засобів ЦЗ центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час реагування на НС.

Органи управління за функціональним призначенням поділяються на координувальні, постійні та органи повсякденного управління.

Координувальні органи, що забезпечують координацію діяльності виконавчої влади у сфері ЦЗ, такі:

– на загальнодержавному рівні – Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, що створює Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (ТЕБ та НС);

– на регіональному рівні – комісії з ТЕБ та НС Ради міністрів АРК, держадміністрацій областей, міст Києва та Севастополя;

– на місцевому рівні – комісії з ТЕБ та НС районних державних адміністрацій;

– на об'єктовому рівні – комісії з НС об'єкта.

Державні, регіональні, місцеві та об'єктові комісії забезпечують безпосереднє керівництво реагуванням на НС на відповідному рівні.

Постійними органами управління є ДСНС, територіальні органи ДСНС, органи виконавчої влади на відповідному рівні та уповноважені підрозділи цих органів (управління, відділи) з питань НС та ЦЗ населення, а на об'єктовому рівні – підрозділ (відділ, сектор) або спеціально призначені особи з питань НС.

Органи повсякденного управління – це центри управління в НС, оперативно-чергові служби уповноважених органів з питань НС та захисту населення усіх рівнів; диспетчерські служби центральних і місцевих органів виконавчої влади, державних підприємств, організацій, установ.

2.3. СИЛИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Склад та основні завдання сил цивільного захисту

До сил цивільного захисту належать:

- ◆ Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту;
- ◆ аварійно-рятувальні служби;
- ◆ формування цивільного захисту;
- ◆ спеціалізовані служби цивільного захисту;
- ◆ пожежно-рятувальні підрозділи (частини);
- ◆ добровільні формування цивільного захисту.

Сили цивільного захисту можуть залучатися до проведення відновлювальних робіт.

Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту

Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту функціонує в системі центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, і складається з органів управління, аварійно-рятувальних формувань центрального підпорядкування, аварійно-рятувальних формувань спеціального призначення, спеціальних авіаційних, морських та інших формувань, державних пожежно-рятувальних підрозділів (частин), навчальних центрів, формувань та підрозділів забезпечення.

Організація та порядок повсякденної діяльності оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та функціонування її під час виконання завдань за призначенням визначаються Положенням про оперативно-рятувальну службу цивільного захисту.

Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту рішенням керівника центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, встановлюються зони відповідальності щодо реагування на надзвичайні ситуації.

Повноваження Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та інших професійних аварійно-рятувальних служб можуть бути обмежені на територіях та у суб'єктів господарювання, у яких відповідно до Закону України "Про державну таємницю" встановлено спеціальні перепускні та внутрішньооб'єктові режими.

Для здійснення заходів з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій органи управління і формування Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту використовують спеціальні транспортні засоби. Перевага таких засобів у дорожньому русі, а також правила встановлення спеціальних світлових і звукових сигнальних пристроїв та нанесення кольорово-графічних позначень на них визначаються актами законодавства.

Аварійно-рятувальні служби

Аварійно-рятувальні служби поділяються на:

- ◆ державні, регіональні, комунальні, об'єктові та громадських організацій;
- ◆ спеціалізовані та неспеціалізовані;
- ◆ професійні та непрофесійні.

Державні, регіональні, комунальні аварійно-рятувальні служби і аварійно-рятувальні служби громадських організацій, створені на професійній основі, є юридичними особами.

Спеціалізовані професійні аварійно-рятувальні служби, діяльність яких пов'язана з організацією та проведенням гірничорятувальних робіт, є воєнізованими.

Непрофесійні об'єктові аварійно-рятувальні служби створюються з числа інженерно-технічних та інших досвідчених працівників суб'єктів господарювання, які мають необхідні знання та навички у проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт і здатні за станом здоров'я виконувати роботи в екстремальних умовах.

Особливим видом аварійно-рятувальних служб є *служби медицини катастроф*, які діють у складі центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф системи екстреної медичної допомоги, що створюються органами влади Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя відповідно до закону.

Державні, комунальні аварійно-рятувальні служби та аварійно-рятувальні служби громадських організацій набувають статусу юридичної особи.

Завдання і функції конкретних аварійно-рятувальних служб визначаються їх статутами чи положеннями, які погоджуються з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, та затверджуються згідно із законодавством.

Матеріально-технічне та фінансове забезпечення діяльності аварійно-рятувальних служб здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, підприємств, установ, організацій, що створюють аварійно-рятувальні служби, коштів від надання додаткових платних послуг, а також добровільних пожертвувань юридичних і фізичних осіб, інших не заборонених законодавством джерел.

Формування цивільного захисту

Формування цивільного захисту утворюються для проведення великих обсягів робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій чи терористичних актів, а також для проведення відновлювальних робіт, які потребують залучення великої кількості фахівців і техніки.

Формування цивільного захисту поділяються на *об'єктові та територіальні*.

Спеціалізовані служби цивільного захисту

Спеціалізовані служби цивільного захисту (енергетики, захисту сільськогосподарських тварин і рослин, інженерні, комунально-технічні, матеріального забезпечення, медичні, зв'язку і оповіщення, протипожежні, торгівлі та харчування, технічні, транспортного забезпечення, охорони громадського порядку) утворюються для проведення спеціальних робіт і заходів з цивільного захисту та їх забезпечення, що потребують залучення фахівців певної спеціальності, техніки і майна спеціального призначення:

- об'єктові – на суб'єкті господарювання (шляхом формування з працівників суб'єкта господарювання ланок, команд, груп, що складають відповідні спеціалізовані служби цивільного захисту);
- галузеві – у системі центрального органу виконавчої влади (шляхом зведення об'єктових підрозділів у відповідну галузеву спеціалізовану службу цивільного захисту) – центральним органом виконавчої влади. Перелік центральних органів виконавчої влади, в яких утворюються спеціалізовані служби цивільного захисту, визначається Положенням про єдину державну систему цивільного захисту;
- територіальні (шляхом об'єднання об'єктових підрозділів у відповідну територіальну спеціалізовану службу цивільного захисту місцевого рівня або об'єднання територіальних спеціалізованих

служб цивільного захисту місцевого рівня у регіональну спеціалізовану службу цивільного захисту)

Добровільні формування цивільного захисту

Добровільні формування цивільного захисту утворюються під час загрози або виникнення надзвичайних ситуацій для проведення допоміжних робіт із запобігання або ліквідації наслідків таких ситуацій за рішенням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядування.

До добровільних формувань цивільного захисту включаються громадяни на добровільних засадах.

Громадяни, які виконують завдання із запобігання або ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій у складі добровільного формування цивільного захисту, мають право на:

- ◆ забезпечення і використання під час виконання завдань із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайної ситуації засобів індивідуального захисту;
- ◆ відшкодування шкоди, заподіяної їхньому життю, здоров'ю під час виконання завдань із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;
- ◆ медичну допомогу та медико-психологічну реабілітацію у разі отримання фізичних та психологічних травм під час виконання завдань із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

Залучення Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, які утворені відповідно до законів України, для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій

Для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону можуть залучатися Збройні Сили України, інші військові формування та правоохоронні органи спеціального призначення, утворені відповідно до законів України.

Умови залучення Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, утворених відповідно до законів України, для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій визначаються відповідно до Конституції України, законів України “Про правовий режим надзвичайного стану”, “Про Збройні Сили України” та інших законів.

Громадські організації

З метою виконання окремих функцій у сфері цивільного захисту можуть утворюватися громадські організації.

Громадські організації залучаються на добровільних або договірних засадах до робіт із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій за наявності в учасників ліквідації відповідного рівня підготовки.

2.4. РЕЖИМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄДИНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Залежно від існуючої або прогнозованої обстановки, масштабів і особливостей НС рішенням органу виконавчої влади у межах конкретної території можуть встановлюватися такі режими функціонування системи ЄС ЦЗ:

1. Режим повсякденного функціонування – за нормальної виробничо-промислової, радіаційної, хімічної обстановки. у цьому режимі провадять такі заходи:

- спостереження і контроль за станом довкілля, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглих до них територій;
- розробку і виконання заходів щодо запобігання НС, забезпечення захисту населення, зменшення можливих матеріальних утрат;
- створення і поновлення матеріальних резервів для ліквідації наслідків НС;
- постійне прогнозування обстановки, погіршення якої може призвести до НС.

2. Режим підвищеної готовності – у разі істотного погіршення виробничо-промислової, радіаційної, хімічної та іншої обстановки. у цьому режимі здійснюють заходи режиму повсякденного функціонування, і додатково:

- формування оперативних груп для виявлення причини погіршення обстановки;
- посилення спостереження і контролю за ситуацією на потенційно небезпечних об'єктах, а також обстановкою, і прогнозування можливості виникнення нс та її масштабів;
- здійснення заходів для запобігання виникнення нс, захисту населення і територій;
- приведення у стан підвищеної готовності наявних сил і засобів тощо.

3. Режим надзвичайної ситуації – у разі виникнення і під час ліквідації наслідків НС. у цьому режимі:

- організують захист населення і територій;
- організують роботу, пов'язану з локалізацією або ліквідацією наслідків НС;
- забезпечують стає функціонування об'єктів економіки та об'єктів першочергового життєзабезпечення постраждалого населення;
- постійно контролюють стан довкілля тощо.

4. Режим надзвичайного стану – встановлюють відповідно до вимог закону України «Про правовий режим надзвичайного стану».

Надзвичайний стан – це передбачений конституцією України особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб, та покладає на них додаткові обов'язки.

Режим надзвичайного стану спрямований на забезпечення безпеки громадян у разі стихійного лиха, аварій і катастроф, епідемій та епізоотій, а також на захист прав і свобод громадян, конституційного ладу у разі масових порушень правопорядку або спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України через насильство.

Під час надзвичайного стану держава може вжити таких заходів:

- встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування;
- обмеження руху транспортних засобів і їх огляд;
- посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення а також діяльність можливих об'єктів народного господарства;
- заборона проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, спортивних та інших масових заходів;
- заборона страйків.

5. *Режим воєнного стану* встановлюється в умовах воєнних дій; порядок підпорядкування ЄС ЦЗ військовому командуванню визначається відповідно до Закону України «про правовий режим воєнного стану».

2.5. ОРГАНІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА ОБ'ЄКТИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Об'єкт господарювання (підприємство, установа, організація) – основна ланка в системі ЦЗ держави. На об'єкті, де зосереджено людські і матеріальні ресурси, здійснюють економічні і захисні заходи.

Відповідно до законодавства, керівництво підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування забезпечує своїх працівників засобами індивідуального та колективного захисту, місцем у захисних спорудах, організовує евакозаходи, створює сили для ліквідації наслідків НС та забезпечує їх готовність, виконує інші заходи з ЦЗ і несе пов'язані з цим матеріальні та фінансові витрати. Власники потенційно небезпечних об'єктів відповідають також за оповіщення і захист населення, що проживає в зонах можливого ураження від наслідків аварій на цих об'єктах.

Начальником ЦЗ об'єкта є керівник об'єкта. він відповідає за організацію і стан ЦЗ об'єкта, керує діями органів і сил цз під час проведення рятувальних робіт на ньому. Заступники начальника ЦЗ об'єкта допомагають йому з питань евакуації, матеріально-технічного постачання, інженерно-технічного забезпечення тощо (рис. 2.2.).

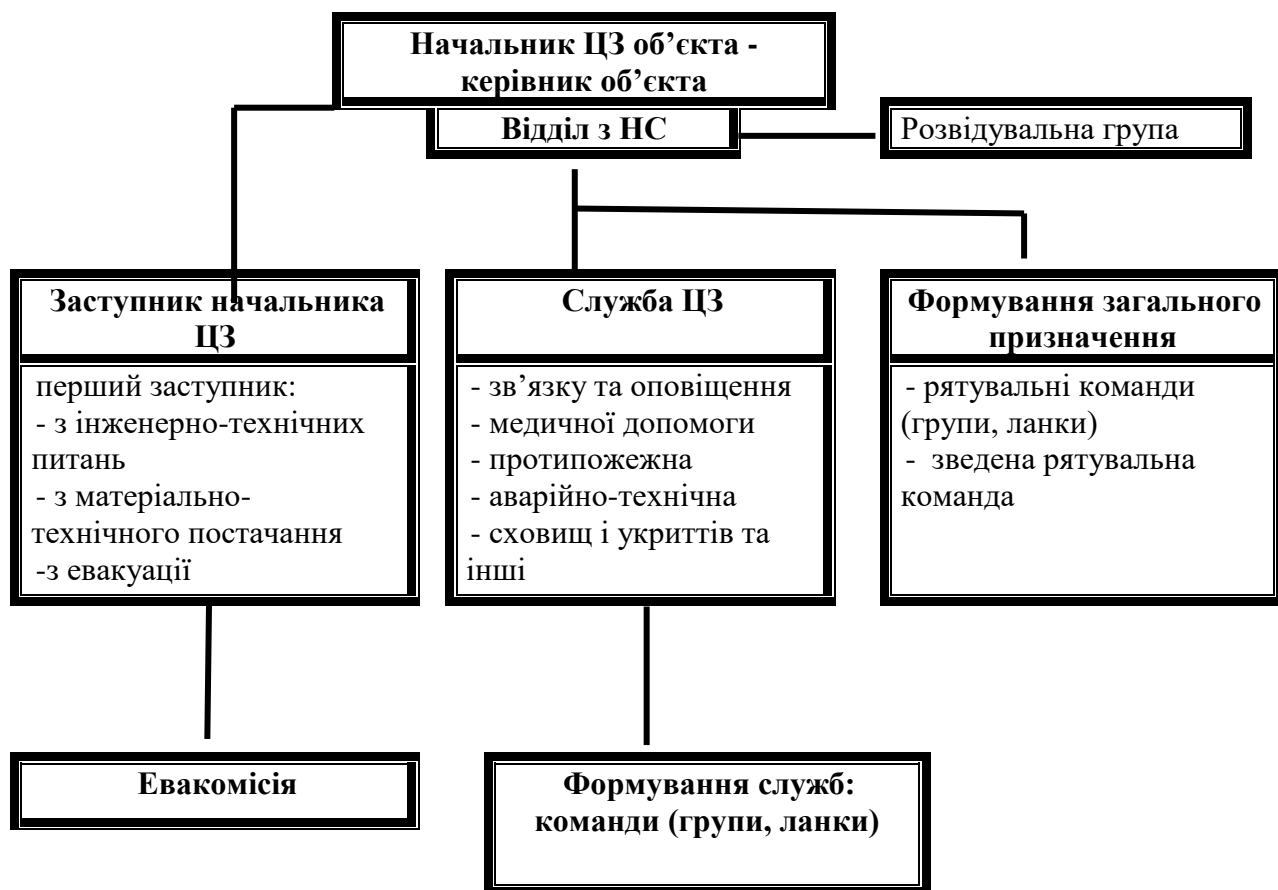

Рис. 2.2. Структура ЦЗ об'єкта господарювання

Органом повсякденного управління ЦЗ є відділ (сектор) з питань НС, який організовує і забезпечує повсякденне керівництво виконанням завдань ЦЗ на об'єкті.

Для підготовки та втілення в життя заходів з окремих напрямів створюють служби зв'язку та оповіщення, сховищ і укриттів, протипожежної охорони, охорони громадського порядку, медичної допомоги, протирадіаційного і протихімічного захисту, аварійно-технічного та матеріально-технічного забезпечення тощо. Начальниками служб призначають начальників установ, відділів, лабораторій, на базі яких вони утворюються.

Службу зв'язку та оповіщення створюють на базі вузла зв'язку об'єкта. Головне завдання служби – забезпечити своєчасне оповіщення керівного складу та службовців про загрозу аварії, катастрофи, стихійного лиха, нападу противника; організувати зв'язок і підтримувати його в стані постійної готовності.

Протипожежну службу створюють на базі підрозділів відомчої пожежної охорони. Служба розробляє протипожежні профілактичні заходи і контролює їх виконання; організовує локалізацію і гасіння пожежі.

Медичну службу формують на базі медичного пункту, поліклініки об'єкта. На неї покладають організацію проведення санітарно-гігієнічних та профілактичних заходів, надання медичної допомоги потерпілим та евакуацію

їх у лікувальні установи, медичне обслуговування робітників, службовців і членів їхніх сімей у місцях розосередження.

Службу охорони громадського порядку створюють на базі підрозділів відомчої охорони. Її завдання – організувати і забезпечити надійну охорону об'єкта, громадського порядку в умовах НС, під час ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха, а також у воєнний час.

Службу протирадіаційного і протихімічного захисту організують на базі хімічної лабораторії чи цеху. На неї покладають розробку та здійснення заходів щодо захисту робітників і службовців, джерел водозабезпечення, радіаційного і хімічного спостереження, проведення заходів з ліквідації радіаційного і хімічного зараження та здійснення дозиметричного контролю.

Службу сховищ та укриттів організують на базі відділу капітального будівництва, житлово-комунального відділу. Вона розробляє план захисту робітників, службовців та їх сімей з використанням сховищ та укриттів, забезпечує їх готовність та правильну експлуатацію.

Аварійно-технічну службу створюють на базі виробничо-технічного відділу або відділу головного механіка. Служба розробляє та здійснює попереджувальні заходи, що підвищують стійкість основних споруд, інженерних мереж та комунікацій у нс, організовує проведення робіт з ліквідації і локалізації аварії на комунально-енергетичних мережах.

Службу матеріально-технічного забезпечення створюють на базі відділу матеріально-технічного постачання об'єкта. Вона організовує своєчасне забезпечення формувань усіма засобами оснащення, постачання продуктів харчування і предметів першої необхідності робітників та службовців на об'єкті та у місцях розосередження, ремонт техніки і майна.

Транспортну службу організують на базі транспортного відділу, гаражу об'єкта. вона розробляє і здійснює заходи із забезпечення перевезень, пов'язаних із розосередженням працівників та доправлення їх до місця роботи, проведення рятувальних робіт.

Кожна служба створює, забезпечує, готує *формування* служби (команди, групи, ланки) і керує ними під час виконання робіт.

Формування загального призначення – рятувальні загони (команди, групи, ланки), зведені рятувальні загони (команди), підпорядковані безпосередньо начальнику цз об'єкта. кожне з них має свою структуру і можливості. Наприклад, зведена рятувальна команда (ЗРК) у своєму складі має підрозділи різного призначення, такі як ланка зв'язку і розвідки, дві рятувальні групи, група механізації, санітарна дружина тощо. ЗРК може самостійно виконувати основні *рятувальні* та інші *невідкладні* роботи (РНР) в осередку ураження.

Заходи на об'єкті господарювання у сфері ЦЗ. На підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності і господарювання у сфері ЦЗ проводять такі заходи:

– планування і здійснення заходів щодо безпеки і захисту працівників від НС, зниження ризиків аварій, забезпечення сталого функціонування об'єкта в НС;

– розроблення планів локалізації і ліквідації аварій (катастроф);

- підтримування у готовності до застосування сил і засобів із запобігання та ліквідації наслідків НС;
- створення матеріальних резервів на випадок НС;
- забезпечення своєчасного оповіщення працівників про загрозу або виникнення НС.

На об'єкті господарювання планування роботи з питань запобігання і реагування на НС відбувається на підставі експертної оцінки, прогнозу наслідків можливих НС.

На об'єкті розроблюють «План дій» – мотивоване рішення керівника (начальника ЦЗ об'єкта) щодо організації і здійснення цивільного захисту об'єкта. Основне завдання «Плану дій» – збереження життя і здоров'я людей, мінімізація матеріальних втрат. «План дій» складається з п'яти розділів.

У *першому розділі* оцінено (аналізовано) природний (топографічний), техногенний та екологічний стан місцевості (території), де розміщений об'єкт, наявність потенційно небезпечних об'єктів і можливий характер надзвичайних ситуацій.

Другий розділ присвячено оцінюванню (аналізу) об'єкта ЦЗ з урахуванням розташування його на місцевості, оцінюванню факторів, що будуть полегшувати або ускладнювати організацію та ведення ЦЗ об'єкта, пошуку шляхів уникнення або зменшення впливу негативних факторів.

У *Третньому розділі*, крім рішень керівника щодо організації і ведення ЦЗ об'єкта в період запобігання або реагування на НС, окремо зазначено, як реагувати на можливі НС, пов'язані з потенційно небезпечними об'єктами, організувати спостереження, радіаційний, хімічний, медичний захист та евакуаційні заходи.

Четвертий розділ присвячено матеріально-технічному забезпеченню ЦЗ (протирадіаційне, протихімічне, медичне, протипожежне, транспортне, матеріальне тощо).

Заходи щодо організації управління, зв'язку, оповіщення та взаємодії наведено в *п'ятому розділі*.

До «Плану дій» додають:

- схему управління, зв'язку, оповіщення і взаємодії;
- план евакуації об'єкта в заміську зону (план розосередження робітників і службовців);
- план-календар дій у режимах діяльності (повсякденної, підвищеної готовності, НС);
- карту (схему) регіону з позначеними на ній місцями розташування об'єкта, можливої техногенної, природної, екологічної небезпеки, графічну частину плану евакуації (розосередження) з необхідними розрахунками;
- особисті плани дій керівного складу об'єкта, командирів формувань тощо.

«План дій» з планом реагування (якщо він розроблений окремо) та додатками, що забезпечують організоване та чітке виконання заходів ЦЗ щодо запобігання та реагування на НС, є «Планом цивільного захисту об'єкта».

ЛЕКЦІЯ 3. НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ МИРНОГО І ВОЄННОГО ЧАСІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДЕЙ

3.1 Державне регулювання захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій

Основним документом, згідно з яким здійснюється державне регулювання захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій є Кодекс цивільного захисту України. Він регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

Організаційна структура ЦЗ України визначається її призначенням, роллю і місцем у загальних оборонних заходах країни, а також системою загальнодержавного устрою, структурою органів управління.

Цивільний захист організований за територіально-виробничим принципом на всій території держави.

Начальником ЦЗ України є прем'єр-міністр України. На інших адміністративно-територіальних рівнях функції начальника ЦЗ виконують керівники відповідних органів державної виконавчої влади, голови виконкомів місцевих рад.

У міністерствах, відомствах, на підприємствах, в установах, організаціях і на об'єктах господарювання (ОГ) начальником ЦЗ є керівник.

Безпосереднє керівництво виконанням завдань ЦЗ покладається на штаби ЦЗ, спеціальні підрозділи міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади, що залучаються для виконання завдань із захисту населення та надання йому допомоги в надзвичайних ситуаціях, а також співробітників ЦЗ підприємств, установ й організацій, чисельний склад яких визначається відповідно до Положення про ЦЗ України.

Для проведення заходів органи управління ЦЗ на підприємствах, установах і в організаціях розробляють плани:

- розвитку й удосконалення ЦЗ;
- дії органів управління й сил ЦЗ в разі надзвичайних ситуацій.

Для надійного і стійкого керування процесами захисту населення в НС і виконання інших функцій застосовується державна система пунктів управління (ПУ):

◆ на державному рівні – захищений ПУ, обладнаний засобами зв'язку, системою життєзабезпечення з цілодобовим чергуванням, розташований поблизу місця дислокації адміністрації Президента, запасний ПУ в заміській зоні (за рахунок держбюджету);

◆ на рівні міністерств та інших центральних органів державної влади – запасні ПУ в заміській зоні (за рахунок міністерств, відомств);

◆ на обласному рівні й у Республіці Крим - по два запасні ПУ: один у місті, інший – у заміській зоні. Ці пункти обладнуються засобами зв'язку й оповіщення, системами життєзабезпечення;

◆ на інших адміністративних рівнях ПУ створюються за місцем дислокації органу, що здійснює керівництво ЦЗ наданому об'єкті, в одному з укриттів ОГ.

Цивільний захист забезпечується з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про основи національної безпеки України", суб'єктами, уповноваженими захищати населення, території, навколишнє природне середовище і майно, згідно з вимогами Кодексу – у мирний час, а також в особливий період – у межах реалізації заходів держави щодо оборони України.

Координацію діяльності органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту у межах своїх повноважень здійснюють:

- 1) Рада національної безпеки і оборони України;
- 2) Кабінет Міністрів України.

Для координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, пов'язаної з техногенно-екологічною безпекою, захистом населення і територій, запобіганням і реагуванням на надзвичайні ситуації:

- 1) Кабінетом Міністрів України утворюється Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;
- 2) Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями утворюються регіональні комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (ТЕБ та НС);
- 3) районними державними адміністраціями, виконавчими органами міських рад, районними у містах та селищними радами утворюються місцеві комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;
- 4) керівними органами підприємств, установ та організацій утворюються комісії з питань надзвичайних ситуацій.

Рішення комісії ТЕБ та НС є обов'язковими для всіх без винятку підприємств, установ і органів управління, розташованих на території підвідомчої ради, при якій створена комісія.

Комісія ТЕБ та НС має право:

- приймати рішення щодо проведення екстрених заходів для захисту населення;
- брати участь у підготовці висновків щодо доцільності розміщення потенційно небезпечних об'єктів, здійснювати контроль за їх діяльністю;
- залучати до роботи матеріальні, людські та інші ресурси для запобігання аварій, катастроф і ліквідації наслідків НС.

У разі виникнення НС на комісію ТЕБ та НС покладаються основні завдання:

- ◆ приведення в готовність підпорядкованих органів управління, сил і засобів ЦЗ;
- ◆ оцінка обстановки й прогнозування можливих наслідків НС;

◆ прийняття екстрених заходів для життєзабезпечення населення, зниження екологічних й матеріальних збитків.

4. Для координації робіт з ліквідації конкретної надзвичайної ситуації та її наслідків на державному, регіональному, місцевому та об'єктовому рівнях утворюються спеціальні комісії з ліквідації надзвичайної ситуації.

Цивільний захист здійснюється за такими основними принципами:

- 1) гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності;
- 2) комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту;
- 3) пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;
- 4) максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
- 5) централізації управління, єдиноначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;
- 6) гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, встановлених законом;
- 7) добровільності – у разі залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для їхнього життя і здоров'я;
- 8) відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;
- 9) виправданого ризику та відповідальності керівників сил цивільного захисту за забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

3.2 Поняття про надзвичайні ситуації. Алгоритм класифікації надзвичайної ситуації

Надзвичайна ситуація (НС) – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

Основними причинами виникнення надзвичайних ситуацій в Україні є:

- надзвичайне техногенне навантаження території;
- значний моральний та фізичний знос основних виробничих фондів більшості підприємств України;
- погіршення матеріально-технічного забезпечення, зниження виробничої і технологічної дисципліни;
- незадовільний стан збереження, утилізації та захоронення

високотоксичних, радіоактивних та побутових відходів;
– ігнорування економічних факторів, вимог, стандартів;
– недостатня увага керівників відповідних органів державного управління до проведення комплексу заходів, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру та зниження їх наслідків;
– відсутність сучасних систем управління небезпечними процесами;
– низька професійна підготовка персоналу та населення до дій в екстремальних умовах;
– дефіцит кваліфікованих кадрів;
– низький рівень застосування прогресивних ресурсозберігаючих і екологічнобезпечних технологій.

Небезпечна подія – подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до завдання матеріальних збитків.

Класифікаційна ознака надзвичайних ситуацій – технічна або інша характеристика небезпечної події, що зумовлює виникнення обстановки, яка визначається як надзвичайна ситуація;

Порогове значення класифікаційної ознаки НС – визначене в установленому порядку значення технічної або іншої характеристики конкретної аварійної ситуації, перевищення якого відносить ситуацію до рангу надзвичайних і потребує відповідного рівня реагування.

Зона надзвичайної ситуації – окрема територія, акваторія, де сталася надзвичайна ситуація.

Аварія – небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище.

Катастрофа – велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків.

Класифікація надзвичайних ситуацій впроваджена в Україні з метою забезпечення організаційної взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій у процесі вирішення питань, пов'язаних з надзвичайними ситуаціями, ліквідацією їх наслідків та веденням державної статистики.

Класифікація здійснюється на підставі «Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2004 року за № 368, Державного класифікатору надзвичайних ситуацій ДК 019-2010 та Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій», затверджених наказом ДСНС України від 22 квітня 2003 року за № 119.

Залежно від причин походження подій, що зумовили або можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, розрізняють надзвичайні ситуації техногенного, природного, соціального та воєнного характеру, а в залежності від обсягів заподіяних наслідків, технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації надзвичайні ситуації класифікуються як державного, регіонального, місцевого та об'єктового рівня.

На рис.3.1 схематично показано алгоритм класифікації надзвичайної ситуації.

Він складається з трьох етапів:

- віднесення події за пороговим значенням до НС;
- класифікація НС за походженням;
- класифікація НС за рівнем.

При цьому враховується характер походження надзвичайної ситуації, ступінь поширення її небезпечних факторів та розмір людських втрат і матеріальних збитків.

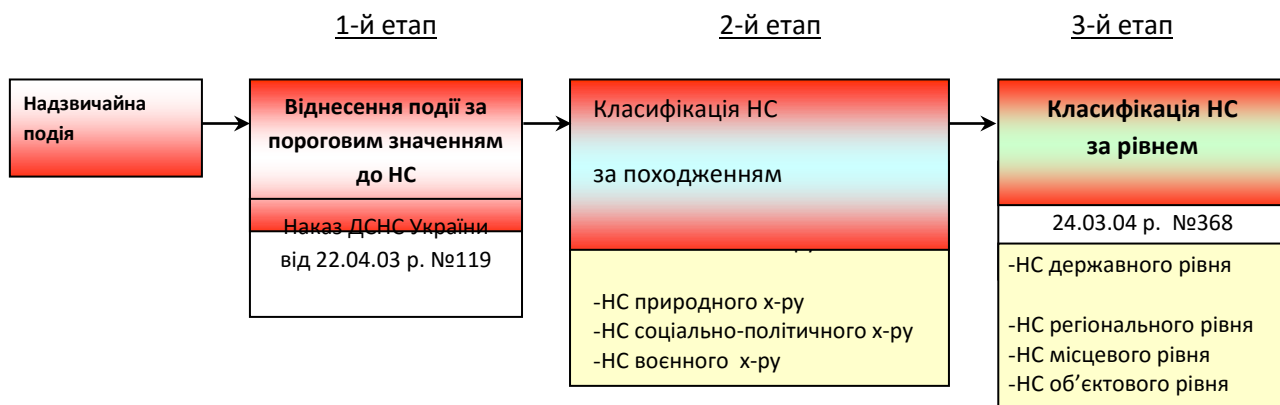

Рис. 3.1 – Алгоритм класифікації надзвичайних ситуацій

1-й етап. Віднесення надзвичайної події до надзвичайної ситуації.

Для віднесення надзвичайної події до надзвичайної ситуації необхідно порівняти кількість загиблих людей, масштаби забруднення навколишнього природного середовища та інші наслідки з пороговим значенням показників ознак надзвичайної ситуації, які встановлені в додатку до наказу ДСНС України від 19.04.2003 р. № 119 “Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій”. При перевищенні фактичним показником порогового значення надзвичайна подія вважається надзвичайною ситуацією.

Якщо схематично розглянути сукупність усіх надзвичайних подій у вигляді трикутника, то надзвичайні ситуації займають його верхню частину, як зображено на рис. 3.2. Межею переходу надзвичайної події до надзвичайної ситуації буде порогове значення показника ознаки НС.

Слід підкреслити, що об'єктами класифікації можуть бути лише надзвичайні ситуації. За визначенням

Рис. 3.2. Схема переходу надзвичайної події до надзвичайної ситуації.

до надзвичайної ситуації відноситься порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження чи іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до загибелі людей та значних матеріальних втрат.

2-й етап. Класифікація надзвичайних ситуацій за походженням

Якщо надзвичайну подію на першому етапі віднесено до надзвичайної ситуації, то вона в залежності від причин походження класифікується з використанням Державного класифікатору надзвичайних ситуацій ДК 019-2010. Слід зазначити, що об'єктами класифікації можуть бути лише надзвичайні ситуації, які поділяються на НС техногенного, природного, соціального та воєнного характеру.

3-й етап. Класифікація надзвичайних ситуацій за рівнями.

Надзвичайні ситуації, на підставі Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2004 р. № 368, класифікуються як НС державного, регіонального, місцевого або об'єктового рівнів. Критеріями визначення рівня надзвичайної ситуації є територіальне поширення, обсяги технічних і матеріальних ресурсів, які необхідні для ліквідації її наслідків, кількість постраждалих людей або порушення їх умов життєдіяльності та розмір заподіяних (очікуваних) збитків (табл. 3.1.).

Табл. 3.1. Критерії визначення рівня надзвичайної ситуації

Рівень НС		Загино ло осіб	Постражд ало осіб	Порушено умови життєдіяльно сті населення понад 3 доби, осіб	Збитки, мінімальних заробітних плат (350 грн.)
	1	2	3	4	5
а	Державний	> 10	> 300	> 50 тис.	> 150 тис. (55 млн. 500 тис. грн.)
б	З урахуванням збитків*	> 5	> 100	> 10 тис.	> 25 тис. (9 млн. 250 тис. грн.)

в	Територіальне поширення	- НС поширилась або може поширитись на територію інших держав			
г		- НС поширилась на територію 2-х регіонів, а для її ліквідації необхідні ресурси в обсягах, що перевищують можливості цих регіонів, але не менше 1% видатків їх бюджетів			
д	Регіональний	> 5	> 100	> 10 тис.	> 15 тис. (5 млн. 550 тис. грн.)
є	З урахуванням збитків *	3 - 5	50 – 100	1 тис. - 10 тис.	> 5 тис. (1 млн. 850 тис. грн.)
ж	Територіальне поширення	- НС поширилась на територію 2-х районів, а для її ліквідації необхідні ресурси в обсягах, що перевищують можливості цих районів, але не менше 1% видатків їх бюджетів			
з	Місцевий	> 2	> 50	> 1 тис.	> 2 тис. (740 тис. грн.)
і	З урахуванням збитків*	1 - 2	20 – 50	100 - 1 тис.	> 0,5 тис. (185 тис. грн.)
к	Територіальне поширення	- НС поширилась за територію ПНО, загрожує довкіллю, населеним пунктам, спорудам, а для її ліквідації необхідні ресурси в обсягах, що перевищують можливості цього об'єкту			
л	Об'єктовий	Критерії надзвичайної ситуації не досягають зазначених показників			

* Критерії - загинуло осіб, постраждало осіб та порушено умови життєдіяльності населення на термін, що перевищує 3 доби обов'язково розглядаються з урахуванням збитків.

Слід зауважити, що надзвичайна ситуація відноситься до певного рівня за умови відповідності її хоча б одному із значень наведених критеріїв.

Крім того, необхідно враховувати, що коли внаслідок надзвичайної ситуації для відповідних порогових значень рівнів людських втрат або кількості осіб, які постраждали чи зазнали порушення нормальних умов життєдіяльності, обсяг збитків не досягає встановлених значень, то рівень надзвичайної ситуації приймається на ступінь менше, а для дорожньо-транспортних пригод - на два ступеня менше.

Віднесення надзвичайної ситуації, яка виникла на території кількох адміністративно-територіальних одиниць, до державного (регіонального) рівня за територіальним поширенням або за сумарними показниками її наслідків не може бути підставою для віднесення надзвичайної ситуації до державного (регіонального) рівня окремо для кожної з цих адміністративно-територіальних одиниць.

ЛЕКЦІЯ 4. ОЦІНКА ОБСТАНОВКИ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ. ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

4.1 Загальні принципи та етапи оцінки обстановки у надзвичайних ситуаціях

Вихідними даними для прогнозування і оцінки можливої обстановки на визначеній території, в місті, населеному пункті, на об'єкті господарської діяльності в результаті дії факторів ураження надзвичайних ситуацій є:

- план (карта) визначеної території, міста, населеного пункту, об'єкту господарської діяльності;
- кількість об'єктів господарської діяльності та їх характеристика за ступенем техногенної небезпеки;
- характеристики і схеми об'єктів енерго-, газо-, тепло-, водо забезпечення і каналізації;
- характеристики систем управління, оповіщення населення і зв'язку;
- характеристика маршрутів, що плануються для вводу сил ЦЗ та виводу (вивозу) населення з осередків можливого ураження;
- метеорологічні умови та особливості визначеної території, міста, населеного пункту та об'єктів господарської діяльності, які оказують вплив на організацію та проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;
- довідкові, статистичні та інші додаткові дані і документи.

Прогнозування та оцінка можливої обстановки здійснюється в три етапи.

Перший етап – попередня завчасна оцінка можливої надзвичайної ситуації. Розрахунки проводяться з метою прогнозування можливої обстановки на визначеній території, в місті, населеному пункті, на об'єкті господарської діяльності та виявлення слабких, вузьких ланок і місць, планування і проведення профілактичних і попереджувальних заходів, направлених на пониження можливого ущербу і виключення (або пониження) втрат людей, а також визначення сил і засобів для проведення аварійно-рятувальних і невідкладних робіт в осередках ураження.

Визначення вірогідних об'ємів рятувальних і невідкладних робіт на визначеній території, в місті, населеному пункті, на об'єкті господарської діяльності проводиться, виходячи з можливих ступенів ураження за спеціальними методиками, розрахунковими таблицями та довідниками.

Розрахунки проводяться з урахуванням факторів ураження прямої та побічної дії факторів ураження, для найгіршого з можливих варіантів з максимальним ущербом, при цьому використовуються дані паспортизації міста, населеного пункту чи об'єкта господарської діяльності.

Другий етап – це прогнозування та оцінка обстановки після отримання органами управління ЦЗ даних про виникнення надзвичайної ситуації. Оперативні розрахунки проводяться відразу після виникнення надзвичайної ситуації з метою прогнозування обстановки, що склалася, визначенні сил і засобів для проведення аварійно-рятувальних і невідкладних робіт та підготовки даних для прийняття рішення керівником відповідного органу управління щодо проведення дій для локалізації і ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

Третій етап – остаточна оцінка обстановки, що виникла внаслідок надзвичайної ситуації, проводиться з урахуванням даних розвідки осередку ураження.

Результати оцінки обстановки на цьому етапі дають найбільш достовірну картину, що склалася на визначеній території, в місті, населеному пункті, на об'єкті господарської діяльності після виникнення надзвичайної ситуації та її наслідків.

Тривалість третього етапу і достовірність оцінки обстановки, що склалася, залежать від якості і повноти заздалегідь проведених розрахунків, урахування факторів прямої та побічної дії факторів ураження, від оперативності і ефективності розвідки осередків ураження.

4.2. Оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій

Оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій полягає у своєчасному доведенні такої інформації до органів управління цивільного захисту, сил цивільного захисту, суб'єктів господарювання та населення.

Оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій забезпечується шляхом:

- 1) функціонування загальнодержавної, територіальних, місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій, спеціальних, локальних та об'єктових систем оповіщення;
- 2) централізованого використання телекомунікаційних мереж загального користування, у тому числі мобільного (рухомого) зв'язку, відомчих телекомунікаційних мереж і телекомунікаційних мереж суб'єктів господарювання в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, а також мереж загальнонаціонального, регіонального та місцевого радіомовлення і телебачення та інших технічних засобів передавання (відображення) інформації;
- 3) автоматизації процесу передачі сигналів і повідомлень про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій;
- 4) функціонування на об'єктах підвищеної небезпеки автоматизованих систем раннього виявлення надзвичайних ситуацій та оповіщення;
- 5) організаційно-технічної інтеграції різних систем централізованого оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій та автоматизованих систем раннього виявлення надзвичайних ситуацій та оповіщення;
- 6) функціонування в населених пунктах, а також місцях масового перебування людей сигнально-гучномовних пристроїв та електронних інформаційних табло для передачі інформації з питань цивільного захисту.

Встановлення сигнально-гучномовних пристроїв та електронних інформаційних табло покладається на органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання. Місця встановлення сигнально-гучномовних пристроїв та електронних інформаційних табло визначаються органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання. Оператори та провайдери телекомунікації, телерадіоорганізації зобов'язані забезпечити

підключення технічних засобів мовлення до автоматизованих систем централізованого оповіщення з установленням спеціального обладнання для автоматизованої передачі сигналів та повідомлень про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій.

Порядок організації оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій та організації зв'язку у сфері цивільного захисту визначається положенням, яке затверджується Кабінетом Міністрів України.

4.3 Інформування у сфері цивільного захисту

Інформацію з питань цивільного захисту становлять відомості про надзвичайні ситуації, що прогножуються або виникли, з визначенням їх класифікації, меж поширення і наслідків, а також про способи та методи захисту від них.

Органи управління цивільного захисту зобов'язані надавати населенню через засоби масової інформації оперативну та достовірну інформацію, зазначену в частині першій цієї статті, а також про свою діяльність з питань цивільного захисту, у тому числі в доступній для осіб з вадами зору та слуху формі.

Керівники суб'єктів господарювання, що експлуатують потенційно небезпечні об'єкти та об'єкти підвищеної небезпеки, зобов'язані систематично та оперативно оприлюднювати інформацію про такі об'єкти в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах, інформаційних стендах та в будь-який інший прийнятний спосіб.

Інформація має містити дані про суб'єкт, який її надає, та сферу його діяльності, про природу можливого ризику під час аварій, включаючи вплив на людей та навколишнє природне середовище, про спосіб інформування населення у разі загрози або виникнення аварії та поведінку, якої слід дотримуватися.

Оприлюднення інформації про наслідки надзвичайної ситуації здійснюється відповідно до законодавства про інформацію.

4.4 Укриття населення у захисних спорудах цивільного захисту та евакуаційні заходи

До захисних споруд цивільного захисту належать:

- 1) сховище – герметична споруда для захисту людей, в якій протягом певного часу створюються умови, що виключають вплив на них небезпечних факторів, які виникають внаслідок надзвичайної ситуації, воєнних (бойових) дій та терористичних актів;
- 2) протирадіаційне укриття – негерметична споруда для захисту людей, в якій створюються умови, що виключають вплив на них іонізуючого опромінення у разі радіоактивного забруднення місцевості;
- 3) швидкостпороджувана захисна споруда цивільного захисту – захисна споруда, що зводиться із спеціальних конструкцій за короткий час для захисту людей від дії засобів ураження в особливий період.

Для захисту людей від деяких факторів небезпеки, що виникають внаслідок надзвичайних ситуацій у мирний час, та дії засобів ураження в

особливий період також використовуються споруди подвійного призначення та найпростіші укриття.

Споруда подвійного призначення – це наземна або підземна споруда, що може бути використана за основним функціональним призначенням і для захисту населення.

Найпростіше укриття – це фортифікаційна споруда, цокольне або підвальне приміщення, що знижує комбіноване ураження людей від небезпечних наслідків надзвичайних ситуацій, а також від дії засобів ураження в особливий період.

4.5 Заходи з евакуації

Евакуація проводиться на державному, регіональному, місцевому або об'єктовому рівні. Залежно від особливостей надзвичайної ситуації встановлюються такі види евакуації:

- 1) обов'язкова;
- 2) загальна або часткова;
- 3) тимчасова або безповоротна.

Рішення про проведення евакуації приймають:

- 1) на державному рівні – Кабінет Міністрів України;
- 2) на регіональному рівні – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації;
- 3) на місцевому рівні – районні, у містах Києві чи Севастополі державні адміністрації, відповідні органи місцевого самоврядування;
- 4) на об'єктовому рівні – керівники суб'єктів господарювання.

У разі виникнення радіаційних аварій рішення про евакуацію населення, яке може потрапити до зони радіоактивного забруднення, приймається місцевими державними адміністраціями на підставі висновку санітарно-епідеміологічної служби відповідно до прогнозованого дозового навантаження на населення або за інформацією суб'єктів господарювання, які експлуатують ядерні установки, про випадки порушень у їх роботі.

У невідкладних випадках керівник робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, а в разі його відсутності – керівник аварійно-рятувальної служби, який першим прибув у зону надзвичайної ситуації, може прийняти рішення про проведення екстреної евакуації населення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження.

Обов'язкова евакуація населення проводиться у разі виникнення загрози:

- 1) аварій з викидом радіоактивних та небезпечних хімічних речовин;
- 2) катастрофічного затоплення місцевості;
- 3) масових лісових і торф'яних пожеж, землетрусів, зсувів, інших геологічних та гідрогеологічних явищ і процесів;
- 4) збройних конфліктів (з районів можливих бойових дій у безпечні райони, які визначаються Міністерством оборони України на особливий період).

Загальна евакуація проводиться для всіх категорій населення із зон:

- 1) можливого радіоактивного та хімічного забруднення;
- 2) катастрофічного затоплення місцевості з чотиригодинним добіганням проривної хвилі при руйнуванні гідротехнічних споруд.

Часткова евакуація проводиться для вивезення категорій населення, які за віком чи станом здоров'я у разі виникнення надзвичайної ситуації не здатні самостійно вжити заходів щодо збереження свого життя або здоров'я, а також осіб, які відповідно до законодавства доглядають (обслуговують) таких осіб.

Проведення евакуації забезпечується шляхом:

- 1) утворення регіональних, місцевих та об'єктових органів з евакуації;
- 2) планування евакуації;
- 3) визначення безпечних районів, придатних для розміщення евакуйованого населення та майна;
- 4) організації оповіщення керівників суб'єктів господарювання і населення про початок евакуації;
- 5) організації управління евакуацією;
- 6) життєзабезпечення евакуйованого населення в місцях їх безпечного розміщення;
- 7) навчання населення діям під час проведення евакуації.

За рішенням органів, для виведення чи вивезення основної частини населення із зони надзвичайної ситуації, районів можливих бойових дій залучаються у порядку, встановленому законом, транспортні засоби суб'єктів господарювання, а в разі безпосередньої загрози життю або здоров'ю населення – усі наявні транспортні засоби суб'єктів господарювання та громадян.

ЛЕКЦІЯ 5 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО НАДАННЯ ДОПОМОГИ ПОТЕРПІЛИМ І ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

5.1.1 Основні терміни і визначення

Життєзабезпечення населення в надзвичайних ситуаціях (ЖЗН НС) - сукупність погоджених і взаємозв'язаних за метою, завданням, місцем і часом дій територіальних і відомчих органів управління, сил, засобів і відповідних служб, направлених на створення умов, необхідних для збереження життя і підтримки здоров'я людей в зоні НС, на маршрутах евакуації і в місцях відселення постраждалого населення.

Система життєзабезпечення населення в НС – сукупність органів управління, організацій, установ і підприємств з їх зв'язками, що створюють і підтримують умови для збереження життя і здоров'я населення, яке постраждало у зоні НС.

Першочергові види життєзабезпечення населення в НС – життєво важливі матеріальні засоби і послуги, згруповані по функціональному призначенню і схожим властивостям, використовувані для задоволення мінімально необхідних потреб постраждалого в НС населення у воді, продуктах харчування, житлі, предметах першої необхідності, медичному і санітарно-епідеміологічному, інформаційному, транспортному і комунально-побутовому забезпеченні.

Період життєзабезпечення населення в НС – час, обмежений початком і закінченням задоволення життєво важливими матеріальними засобами і

послугами постраждалого населення по встановлених нормах і нормативах для умов НС.

Першочергові потреби населення в НС – об'єми (кількість) життєво важливих матеріальних засобів і послуг, необхідних для збереження життя і підтримки здоров'я постраждалого в НС населення протягом всього періоду життєзабезпечення по встановлених нормах і нормативах для умов НС.

Можливості системи життєзабезпечення населення в НС – об'єми (кількість) життєво важливих матеріальних засобів і послуг, які можуть бути надані постраждалому в НС населенню системою життєзабезпечення даного регіону (галузевої ланки) протягом всього періоду ЖЗН по встановлених нормах і нормативах для умов НС.

5.1.2 Загальні вимоги

Життєзабезпечення населення в НС здійснюють з метою збереження життя і здоров'я людей, постраждалих в зоні НС, на маршрутах евакуації і в місцях їх відселення.

Життєзабезпечення населення в умовах НС має забезпечувати створення умов для виживання постраждалого в НС населення на основі задоволення його першочергових потреб по встановлених нормах і нормативах НС в життєво важливих видах матеріальних засобів і послуг.

При створенні і підтримці умов життєзабезпечення постраждалого в НС населення повинні дотримуватися наступні його основні принципи:

- пріоритетність функцій держави в підготовці і проведенні всього комплексу заходів щодо ЖЗН НС;
- раціональний розподіл функцій по ЖЗН НС між центральними, регіональними, місцевими і відомчими органами управління;
- територіально-виробнича (галузева) організація ЖЗН НС;
- персональна відповідальність посадових осіб за виконання законодавчих, правових і нормативних актів по ЖЗН НС;
- завчасність підготовки країни (регіону) до ЖЗН НС;
- забезпечення соціальної захищеності і психологічної підтримки всіх громадян в зоні НС;
- забезпечення фізіологічної і енергетичної достатності норм ЖЗН в зонах НС;
- першочергове орієнтування системи ЖЗН НС на місцеві ресурси і можливості з подальшим (при необхідності) використанням регіональних і державних ресурсів залежно від типу і масштабу НС;
- відвертість процесу ЖЗН НС за рахунок використання ресурсів непостраждалих регіонів країни і зарубіжної допомоги;
- здатність до швидкого відновлення системи ЖЗН НС після дії на неї дестабілізуючих чинників природних і техногенних НС.

Задоволення першочергових потреб населення в життєво важливих видах матеріальних засобів і послуг здійснюють:

- забезпеченням водою, продуктами харчування, житлом, предметами першої необхідності;

– інформаційним, медичним і санітарно-епідеміологічним, транспортним і комунально-побутовим забезпеченням.

Забезпечення водою населення в НС має передбачати задоволення:

– потреб у воді лікувально-медичних заходів, санітарно-гігієнічної обробки і профілактики населення;

– господарсько-питних і комунально-побутових потреб постраждалого населення і особового складу рятувальників.

Забезпечення продуктами харчування постраждалого в НС населення має передбачати задоволення потреб в зерні, муці, хлібобулочних і макаронних виробках, м'ясі і м'ясопродуктах (консервах), молоці і дитячому харчуванні, рибі і рибопродуктах (консервах), картоплі і овочах, солі, цукрі і чаї, а також фуражі для тваринництва.

Забезпечення житлом постраждалого в НС населення має передбачати розгортання і споруду при необхідності в зоні НС тимчасового житла (наметів, юрт, землянок, збірних або пересувних будинків і тому подібне), а також використання житлового фонду (житлових будинків, будинків відпочинку, санаторіїв, військових городків, дитячих таборів і тому подібне), що зберігся, для розміщення постраждалого населення в місцях його відселення і евакуації.

Забезпечення предметами першої необхідності постраждалого в НС населення має передбачати задоволення його потреб у верхньому одязі, взутті, головних уборах, постільному приладді, простому побутовому посуді, мінімумі предметів галантереї і парфюмерії (нитки, голки, мило і тому подібне) і інших товарів (тютюнові вироби, сірники, примуси, гас і тому подібне).

Інформаційне забезпечення населення в НС має передбачати своєчасне сповіщення його і органів управління всіх рівнів про можливість і факт виникнення лиха, можливі його наслідки, правила поведінки в зоні НС.

Медичне і санітарно-епідеміологічне забезпечення населення в НС має передбачати надання першій допомозі постраждалому в зоні НС населенню, забезпечення його простими медикаментами і медичним майном, сортування уражених і надання ним кваліфікованою і елементів спеціалізованої медичної допомоги рухомими формуваннями Державної служби медицини катастроф в зоні НС з подальшою (за необхідності) евакуацією постраждалих до лікувальних установ для стаціонарного лікування, а також виконання санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів.

Транспортне забезпечення населення, постраждалого в НС, має передбачати проведення заходів щодо задоволення потреб в транспортних засобах для вирішення завдань евакуації (перевезення) постраждалих із зони НС в райони відселення і підвезення матеріальних ресурсів ЖОН в зону НС.

Забезпечення комунально-побутовими послугами населення, постраждалого в НС, повинно передбачати проведення заходів щодо задоволення його мінімально необхідних потреб в теплі, освітленні, санітарному очищенні території, банно-прального, ритуального забезпеченні.

Створення і підтримка умов для збереження життя і здоров'я населення, постраждалого в НС, забезпечують на основі стійкого

функціонування системи його життєзабезпечення з врахуванням необхідності зниження її потреб і підвищення можливостей.

Стійке функціонування системи життєзабезпечення населення в НС забезпечують:

- дотриманням засадничих принципів ЖЗН НС, викладених вище;
- завчасним плануванням і проведенням в установленому порядку заходів, що забезпечують захищеність і стійкість системи, підсистем і об'єктів ЖЗН НС від дії дестабілізуючих чинників природних лих і техногенних катастроф, характерних для даного регіону;
- здатністю зберігати властивості системи на заданому рівні протягом всього періоду ЖЗН НС;
- створенням захищених запасів ресурсів ЖЗН НС в потенційно небезпечних зонах (регіонах) з врахуванням раціональних співвідношень між об'ємами державних, регіональних і місцевих фондів;
- створенням в регіонах захищених запасів ресурсів для відновлення ослабленої лихом системи ЖЗН НС, а також забезпеченням здатностей до відновлення основної її частини за час, що не перевищує періоду ЖЗН НС;
- взаємодією з силами (органами), що беруть участь в проведенні аварійно-рятувальних і інших невідкладних робіт, а також з силами підтримки громадського порядку;
- підготовкою в установленому порядку системи і об'єктів ЖЗН НС в районах евакуації до функціонування в разі відселення і евакуації населення із зони НС;
- розробкою (наявністю) норм і нормативів вирішення завдань ЖЗН НС залежно від різних видів НС, природно-кліматичних, соціально-економічних і інших умов в потенційно небезпечних зонах і регіонах;
- стійкістю управління системою ЖЗН НС в регіоні (зоні НС);
- підготовкою в установленому порядку транспортних засобів до роботи в умовах НС;
- своєчасністю і повнотою інформування населення і органів управління про характер можливої небезпеки, про загрозу виникнення НС, про правила поведінки і порядок дії в зоні НС;
- дотриманням вимог законодавчих, правових і нормативних актів з ЖЗН НС;
- створенням умов для маневрування зовнішніми і внутрішніми ресурсами сил, засобів і послуг.

Зниження потреб системи життєзабезпечення населення в ресурсах забезпечують:

- завчасною підготовкою регіону до можливих природних і техногенних НС;
- підвищенням ефективності проведення аварійно-рятувальних і інших невідкладних робіт в зоні НС;
- відселенням постраждалого населення в частину регіону, що не піддалася дії НС;
- евакуацією постраждалого населення в суміжні непостраждалі регіони;

– завчасним планеруванням заходів щодо відновлення порушеного в НС сільськогосподарського виробництва, захисту, порятунку, ветеринарному забезпеченню, забезпеченню водою і фуражем сільськогосподарських тварин, по їх евакуації (перегону), у разі потреби, в безпечні райони.

Підвищення можливостей системи життєзабезпечення населення в НС забезпечують:

– формуванням ресурсів ЖЗН НС (грошового і матеріально-речового фондів) шляхом державного і цільового страхування, оподаткування і стягування квоти з відомств, галузей економіки, комерційних структур і підприємств за ризик виникнення НС, а також за рахунок державних ресурсів, регіональних і місцевих резервів;

– перерозподілом ресурсів ЖЗН НС країни на користь постраждалого регіону.

Спеціальна обробка – складова частина ліквідації наслідків радіаційного, хімічного й бактеріального зараження і проводиться з метою відновлення готовності техніки, транспорту і особового складу формувань цивільного захисту до виконання своїх завдань з проведення рятувальних робіт.

Спеціальна обробка включає:

– санітарну обробку особового складу;

– дезактивацію;

– дегазацію;

– дезінфекцію.

Санітарна обробка – видалення з особового складу радіоактивних речовин, знешкодження і видалення отруйних речовин і бактеріологічних засобів.

Дезактивація – видалення радіоактивних речовин із забруднених поверхонь до допустимих розмірів зараження, безпечних для людини.

Дегазація – знешкодження забруднених об'єктів шляхом нейтралізації чи видалення отруйних речовин.

Дезінфекція – видалення заразних мікробів і нейтралізація токсинів на об'єктах, що були заражені.

Дезінсекція – видалення комарів і кліщів.

Дератизація – видалення гризунів.

У залежності від обставин, часу, засобів спеціальна обробка поділяється на часткову та повну.

Часткова спеціальна обробка проводиться силами особового складу формувань і населенням самостійно.

Повна спеціальна обробка проводиться силами штатних невоєнізованих формувань.

В областях створюються для цього служби санітарної обробки людей і обробки одягу на базі підприємств обласного управління комунального обслуговування населення і комунально-технічна – на базі обласного управління комунального господарства.

Для безпосереднього ведення робіт створюються невоєнізовані формування:

- збірні загони (команди, групи) РХЗ;
- команди, групи знезаражування;
- санітарно-обмивальні пункти (СОП) (на базі лазні);
- станції знезаражування одягу (СЗО) (на базі пралень, фабрик хімічного чищення);
- станції знезаражування транспорту (СЗТ) (на базі мийок).